

Beheersing van subsidie-uitgaven

De beheersing van subsidie-uitgaven is de laatste jaren een belangrijk thema in discussies over de openbare financiën. Ramingen van deze uitgaven wijken dikwijls fors af van de realisatie. Onverwachte verschuivingen in het moment van betaling en een geringer of omvangrijker beroep op de subsidie dan voorzien, blijken hiervoor de belangrijkste oorzaken te zijn. Dit laatste geldt zowel voor open-einderegelingen als voor subsidies die gebonden zijn aan een maximum budget, hetgeen impliceert dat 'dichtschroeven' alléén de beheersing van subsidie-uitgaven niet zal verzekeren.

DRS. A.A.M. DE KEMP*

Inleiding

In de verschillende Miljoenennota's wordt traditioneel aandacht besteed aan de beheersing van de rijksuitgaven. Bijna even traditioneel is de zorg die in deze nota's wordt uitgesproken over de gebrekkige beheersbaarheid van de uitgaven, ondanks een voortdurende aanscherping van de regels van het stringente begrotingsbeleid en ondanks de operatie comptabel bestel. In de recentste Miljoenennota's wordt bij alle aandacht voor de budgetdiscipline ingegaan op de moeilijk beheersbare ontwikkeling van subsidies en open-einderegelingen. Met name bij de open-einderegelingen wordt gewezen op de onvoorspelbaarheid van de uitgaven, waardoor het risico van (onder- en) overschrijdingen blijft bestaan. In de notitie *Toetsingscriteria open-einderegelingen* van het Ministerie van Financiën worden de verschillen tussen raming en realisatie van open-einderegelingen voor een periode van drie jaar op een rij gezet om de moeilijke beheersbaarheid van deze regelingen nog eens nader aan te tonen¹. Ander onderzoek brengt echter aan het licht dat de ramingsproblematiek niet beperkt blijft tot open-einderegelingen². Uit een onderzoek van de Algemene Rekenkamer naar het beheer van subsidies zijn eveneens omvangrijke verschillen tussen begrotingscijfers en kasuitgaven naar voren gekomen.

Over de oorzaken van de verschillen tussen raming en realisatie is, behalve op het niveau van enkele individuele regelingen, niet zo veel bekend. In een groot aantal analyses van de uitgavenoverschrijdingen wordt verwezen naar een 'falende budgetdiscipline' als oorzaak, terwijl meevalers verklaard worden uit 'slechte ramingen'³. De voortdurende herhaling van cijfers en stellingen over het gebrekkige beheer van de overheidsfinanciën lijken echter nauwelijks tot meer inzicht in de oorzaken van de overschrijdingen en onderuitputtingen te leiden.

In dit artikel wordt nader ingegaan op de resultaten van het onderzoek van de Rekenkamer naar subsidies, waarbij met name aandacht besteed zal worden aan de oorzaken van de ramingsproblematiek bij subsidies.

Overschrijdingen en onderuitputtingen

Het onderzoek van de Rekenkamer, waarvan de resultaten zijn gepubliceerd in het verslag over 1988, had betrekking op 722 in 1986 van toepassing zijnde subsidies, met een financieel belang van in totaal ruim 30 miljard gulden (kasuitgaven 1986)⁴. De totale som van de begrotingsoverschrijdingen van de 681 op dit punt onderzochte subsidies bedroeg bijna f 3 miljard⁵. Dit bedrag kwam overeen met 10% van het totaal voor deze subsidies begrote bedrag. Exclusief de WIR, met een overschrijding van bijna f 2 miljard, bedroeg de totale overschrijding 4% van het begrote bedrag. Deze overschrijdingen werden ten dele gecompenseerd door een onderuitputting van in totaal f 1,7 miljard bij andere subsidies, hetgeen overeenkomt

* De auteur is onderzoeker aan het subsidieproject van de Algemene Rekenkamer en momenteel werkzaam bij het Sociaal en Cultureel Planbureau. Het artikel is op persoonlijke titel geschreven. De auteur dankt zijn ex-collega's mevr. W.G.J. van der Mei, J.H.A. van Dam, O. Delsman en W. van den Berg voor hun bijdrage.

1. Ministerie van Financiën, *Notitie toetsingscriteria open-einderegelingen*, Tweede Kamer, vergaderjaar 1988-1989, 20862, nrs. 1-2.

2. Zie bij voorbeeld Algemene Rekenkamer, Verslag 1986, onderzoek begrotingsuitvoering 1981-1985, Tweede Kamer, vergaderjaar 1986-1987, 19905, nrs. 1-2 en C.L. Jansen en H. de Groot, *Beheersing van de rijksuitgaven in theorie en praktijk*, ESB, 29 maart 1989, blz. 318-322.

3. Zie bij voorbeeld J.M.M. Ritzen, *De Miljoenennota 1990: een open eind*, ESB, 4 oktober 1989, blz. 968-972, C.A. de Kam, C.G.M. Sterks en J. de Haan, *De Miljoenennota 1990: een keerpunt ten goede?*, ESB, 4 oktober 1989, blz. 973-978 en S.J. Toirkens, *De jaren negentig, het blijft schipperen*, ESB, 18 oktober 1989, blz. 1023-1026.

4. Algemene Rekenkamer, *Verslag 1988*, Tweede Kamer, vergaderjaar 1988-1989, 21080, nrs. 1-2.

5. In de meeste van de 41 gevallen waar de gegevens over het begrote bedrag of de kasuitgave ontbraken, maakte de subsidie deel uit van een groep van subsidies, waarvan de bedragen niet precies uitgesplitst konden worden. Het totaalbedrag is in die gevallen toegerekend aan de grootste subsidie.

met 6% van het totale begrote bedrag van f 30 miljard. 'Gered door de plussen', noemen enkele Groningse economen dat⁶.

De totaalcijfers brengen de ramingsproblematiek slechts gebrekkig in beeld, omdat hierdoor de afwijkingen van de begroting van individuele subsidies niet zichtbaar worden. Meer inzicht verschaft de figuur, waarin is weergegeven in welke omvang deze afwijkingen optraden. De verschillen tussen raming en realisatie zijn hiertoe uitgedrukt in procenten van het begrote bedrag.

Bij 178 subsidies was de realisatie gelijk aan de raming of was sprake van een onderuitputting van maximaal 5%. Bij 417 van de 618 subsidies (61%) bedroeg het verschil tussen raming en realisatie meer dan 5% van het voor 1986 begrote bedrag. Hiervan bedroeg van 339 subsidies (50%) het verschil tussen raming en realisatie meer dan 10% van het begrote bedrag. Gemiddeld weken de realisatiecijfers 29%, en exclusief de subsidies met een financieel belang van minder dan f 1 miljoen 24%, af van het begrote bedrag. Deze uitkomsten geven voldoende aanleiding om, zoals de Minister van Financiën voor de open- eindereregelingen en meerjarenramingen voorstelt, nader onderzoek te doen naar de oorzaken van de overschrijdingen en onderuitputtingen.

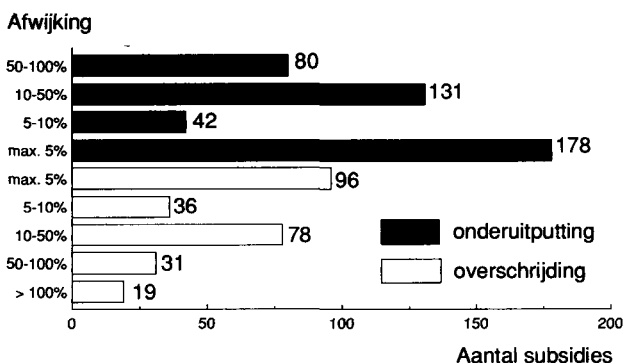
Oorzaken

Een aantal mogelijke oorzaken van het optreden van verschillen tussen raming en realisatie vloeit voort uit de aard van het subsidie-instrument. De subsidiërende overheid opent immers veelal een subsidiemogelijkheid, maar laat het initiatief vervolgens uitgaan van de (potentiële) gesubsidieerde(n). Door dit facultatieve karakter van het instrument ontstaat onzekerheid over het aantal gesubsidieerden, het moment waarop gesubsidieerden hun declaraties indienen en de hoogte van het subsidiebedrag per gesubsidieerde. Gevolgen kunnen aanzienlijke onderuitputtingen, overschrijdingen en kasverschuivingen zijn. Doordat veelal gesubsidieerd wordt in de werkelijke kosten op declaratiebasis zijn loon- en prijsontwikkelingen voorts van invloed op omvang van de subsidie-uitgaven. Verschillen tussen raming en realisatie kunnen ten slotte optreden door tussentijdse beleidswijzigingen, al dan niet op initiatief van de Tweede Kamer.

Naast deze directe oorzaken zijn er andere factoren die van invloed zijn op de omvang van de verschillen tussen raming en realisatie. Het subsidietype vormt zo'n factor. Bij exploitatiesubsidies, bijdragen die gericht zijn op de instandhouding van (non-profit) organisaties, zal het aantal gesubsidieerden veelal wel ongeveer bekend zijn. Dit is in veel mindere mate het geval bij de programmasubsidies, waarbij gedurende een aantal jaren de mogelijkheid openstaat om een subsidie-aanvraag in te dienen. Projectsubsidies, die veelal eenmalig zijn, hebben ten slotte een meer experimenteel karakter: de uitgaven zijn hierdoor, hoewel het aantal gesubsidieerden wel bekend zal zijn, moeilijk in te schatten. Bij dit subsidietype mist men, net als bij andere recent ingestelde subsidies, de ervaring met het instrument, op grond waarvan de ramingen verbeterd kunnen worden.

De subsidieverstrekker kan invloed uitoefenen op de beheersbaarheid van de uitgaven door het verbinden van een maximum aan de begroting. Bij de subsidies met een open-eindekarakter (veelal open-eindereregelingen) zijn de rechten van de gesubsidieerden juridisch afdwingbaar, zodat overschrijdingen niet gemakkelijk tegengegaan kunnen worden. In dat geval zijn ook de kasuitgaven moeilijk te ramen. Een ander instrument om de beheersbaarheid van de uitgaven te vergroten vormt de keuze van de

Figuur. Overschrijding en onderuitputting (op kasbasis)

Bron: Algemene Rekenkamer.

financieringsvorm. Van subsidiëring op declaratiebasis, al dan niet in de exploitatie, gaat geen prikkel uit tot een efficiënte aanwending van de middelen. Dit zal wel het geval zijn indien gesubsidieerd wordt op basis van een taakstellend budget. Subsidiëring op basis van vaste normvergoedingen (bij voorbeeld een bedrag per 1000 inwoners) kan eveneens onaangename verrassingen achteraf voorkomen.

Onderzoekresultaten

In het onderzoek van de Rekenkamer is, met behulp van regressie-analyse en bivariate analyses, nagegaan in welke mate de genoemde oorzaken de optredende verschillen tussen raming en realisatie kunnen verklaren. De resultaten van de regressie-analyse, die in exploratieve zin is gehanteerd, zijn weergegeven in tabel 1.

De onvoorspelbaarheid van de uitgaven, tot uiting komend in kasverschuivingen en een geringer of omvangrijker beroep, vormt een belangrijker verklaring voor de optredende verschillen tussen raming en realisatie dan beleidswijzigingen. Voor de subsidies waarvoor deze verschillen (mede) veroorzaakt werden door kasverschuivingen, door het declaratiegedrag van de gesubsidieerden, bedroeg de afwijking van het begrote bedrag gemiddeld 52%. Voor de subsidies waarvoor een geringer of een omvangrijker beroep dan voorzien (mede) de oorzaak vormde, bedroeg dit percentage 41. Beleidsmatige uitgavenverhogingen of -verlagingen, al dan niet op initiatief van de Tweede Kamer, vormden een minder belangrijke oorzaak van de optredende verschillen, omdat zij relatief weinig voorkwamen (44 maal). Wanneer zij voorkwamen leidden zij echter wel tot omvangrijke afwijkingen (gemiddeld 77%). Loon- en prijsbijstellingen vormen, mede gezien de ontwikkeling van lonen en prijzen, slechts een zeer beperkte verklaring voor de optredende verschillen tussen raming en realisatie⁷.

De invloed van kasverschuivingen is opvallend. Het verschuiven van de kasbetalingen kan als middel worden ingezet om de begroting uit te putten, dan wel om over-

6. C.G.M. Sterks, J. de Haan en C.A. de Kam, De erfenis van Ruding, *ESB*, 28 juni 1989, blz. 616-619.

7. Uit een bivariate toetsing, waarbij het gemiddelde verschil tussen raming en realisatie van de groep subsidies waarvan loon- en prijsbijstellingen als oorzaak zijn aangemerkt, is vergeleken met het gemiddelde verschil voor de groep subsidies waarvoor dat niet het geval was, is naar voren gekomen dat de gemiddelden niet significant van elkaar verschillen. Voor de andere hierboven genoemde oorzaken is dit wel het geval.

schrijdingen te voorkomen⁸. Uit de onderzoeksresultaten blijkt echter dat juist doordat betalingen op aangegane verplichtingen eerder of later tot stand komen dan voorzien, omvangrijke onderuitputtingen en overschrijdingen optreden. In plaats van een mogelijk beheersingsinstrument blijkt het een van de voornaamste beheersingsproblemen.

Subsidies en open-einderegelingen

Het is voorts opmerkelijk dat het budgettaire karakter van de subsidie niet van invloed blijkt te zijn op de omvang van de verschillen tussen raming en realisatie. Van de 31 onderzochte subsidies met een open-eindekarakter bedroegen de verschillen tussen raming en realisatie gemiddeld 23%, tegenover gemiddeld 30% voor de subsidies die gebonden zijn aan een maximum budget. Bij de subsidies met een open-eindekarakter bedroegen de overschrijdingen gemiddeld 7%, tegenover 15% voor de subsidies die gebonden zijn aan een maximum budget⁹. Statistisch zijn de verschillen echter niet significant¹⁰. Van de 650 onderzochte subsidies met een maximum budget bleek de begroting van 236 subsidies (36%) overschreden te worden. Bij 122 subsidies (19%) bedroeg de overschrijding 10% of meer en bij 50 subsidies (8%) 50% of meer. Geconcludeerd kan worden dat ook voor de subsidies met een maximum budget kennelijk mechanismen ontbreken om een overschrijding van de uitgaven te voorkomen.

Bij deze conclusie dient wel bedacht te worden dat het totale financiële belang van de in het onderzoek betrokken 31 subsidies met een open-eindekarakter f 7,9 miljard bedraagt (begroting 1986). Qua aantal en financieel belang is dit een relatief beperkt deel van de open-einderegelingen, waarvan het totale budgettaire beslag in de notitie *Toetsingscriteria open-einderegelingen* geraamd wordt op circa f 46 miljard (exclusief de premie-gefinancierde uitgaven). Wanneer de open-einderegelingen uit deze notitie tot uitgangspunt worden genomen, dan blijkt dat voor de open-

Tabel 1. Gestandaardiseerde b-coëfficiënten en verklaarde varianties van de regressievergelijkingen voor de relatieve afwijkingen en relatieve overschrijdingen (N=681)

Variabelen:	Logaritme rel. afwijking		Logaritme rel. overschrijding	
	B	b	B	b
Uitgavenverhoging departement	0,64	0,19	0,64	0,27
Uitgavenverlaging departement	0,65	0,13		
Beleidswijziging Tweede Kamer	0,60	0,10	0,59	0,14
Kasverschuivingen	0,72	0,46	0,70	0,41
Geringer beroep dan voorzien	0,63	0,37		
Omvangrijker beroep dan voorzien	0,62	0,28	0,65	0,38
Loon- en prijsbijstellingen	0,19	0,09	0,22	0,12
Logaritme v.h. begrote bedrag	-0,19	-0,26	-0,23	-0,30
Exploitatiesubsidies	-0,26	-0,18	-	-
Financiering van de exploitatie	-	-	-0,23	-0,15
Jaar v. instelling 1983/1984	0,17	0,08	-	-
Jaar v. instelling 1985/1986	0,22	0,12	-	-
Jaar onbekend	0,31	0,06	-	-
R ² (gecorrigeerd)	50%		48%	

(B = de regressiecoëfficiënt, b = de gestandaardiseerde coëfficiënt). NB. Met 'relatieve begrotingsafwijking' en 'relatieve begrotingsoverschrijding' wordt bedoeld op het verschil tussen raming en realisatie. De waarden zijn gerelateerd aan het voor de desbetreffende subsidie begrote bedrag. Voor deze beide variabelen en voor het begrote bedrag is gekozen voor een logaritmische transformatie om de invloed van extreme waarden te reduceren. Voor kwalitatieve variabelen is een dummy gehanteerd.

Tabel 2. Percentages waarmee de realisatie gemiddeld afweek van de begrote bedragen per subsidietype en financieringsvorm (in procenten)

Subsidietype	Taakstellend budget/normvergoeding	Subsidiëring in de exploitatie	Werkelijke kosten op declaratie	Gemiddeld per subsidietype
Exploitatie-Programma-	14	18	25	18 ^b
Project-	32 ^a	33	49 ^a	42 ^b
	33	24	42	36
Gemiddeld voor de drie typen	26	20 ^a	43 ^a	29

NB. De met een a aangemerkte financieringsvormen verschillen significant van de andere financieringsvormen; hetzelfde geldt voor de met b aangemerkte subsidietypen (uitgegaan is van een significantieniveau van 5% en tweezijdige toetsing).

einderegelingen de overschrijding in 1986 gemiddeld 15% bedroeg en het verschil tussen raming en realisatie gemiddeld 31%, hetgeen vrijwel overeenkomt met de in het onderzoek van de Rekenkamer gevonden cijfers voor de subsidies die gebonden zijn aan een maximum budget¹¹.

Subsidietype en financieringsvorm

De mate waarin verschillen tussen raming en realisatie optreden blijkt voorts enig verband te vertonen met het subsidietype en de financieringsvorm. In tabel 2 is, per subsidietype en per financieringsvorm het percentage weergegeven waarmee de ramingen gemiddeld van de realisatie afweken. Uit de tabel blijkt dat verschillen tussen raming en realisatie relatief omvangrijk zijn voor de programmasubsidies, en minder omvangrijk voor de exploitatiesubsidies. Bij de programmasubsidies komen onderuitputtingen van meer dan 50% voorts relatief vaak voor.

Bij de financieringsvorm 'subsidiëring in de exploitatie' blijken de ramingen beter te zijn dan bij de andere financieringsvormen. Deze uitkomst hangt in belangrijke mate samen met het subsidietype: van de 319 subsidies met 'subsidiëring in de exploitatie' als financieringsvorm behoren 267 subsidies tot het type exploitatiesubsidie. Uitgesplitst per subsidietype blijkt de financieringsvorm subsidiëring in de exploitatie niet samen te gaan met significant betere ramingen. Voorts blijken de ramingen bij de financieringsvorm subsidiëring in de werkelijke kosten op declaratiebasis significant slechter dan bij de beide andere financieringsvormen. Bij de programmasubsidies blijkt subsidiëring op basis van een taakstellend budget of vaste

8. Zie S.J. Toirkens, *Schijn en werkelijkheid van het bezuinigingsbeleid 1975-1986*, Kluwer, Deventer, 1988.

9. De gemiddelde overschrijding is zodanig gedefinieerd, dat voor iedere subsidie, waarvoor de begroting niet volledig is uitgeput, de overschrijding 0% bedraagt. Op deze wijze is voorkomen dat in de berekening van de gemiddelden overschrijdingen en onderuitputtingen tegen elkaar wegvallen.

10. Omdat het aantal subsidies met een open-eindekarakter beperkt is, is getoetst met de Mann-Whitneytoets, een verdelingsvrije techniek waarbij wordt getoetst op ordinaal niveau. Omdat we geïnteresseerd zijn in de vraag of de beide gemiddelden significant van elkaar verschillen is tweezijdig getoetst. Voor de absolute waarden van de relatieve verschillen is een z-waarde gevonden van -1,11 en een overschrijdingskans (p) van 27%; voor de overschrijdingen bedragen deze waarden respectievelijk -0,68 en 49%.

11. Opvallend is dat de verschillen tussen raming en realisatie in 1985 en 1987 veel ongunstiger zijn: voor beide jaren bedraagt de overschrijding gemiddeld 40% en het verschil tussen raming en realisatie gemiddeld 54%.

normvergoedingen tot geringere verschillen tussen raming en realisatie te leiden dan subsidiëring op declaratiebasis.

Niet alleen de verschillen tussen raming en realisatie, maar ook de overschrijdingen blijken gemiddeld omvangrijk voor de financieringsvorm 'subsidiëring in de werkelijke kosten op declaratiebasis'.

Deze bevindingen geven voldoende aanleiding om, bij de instelling van nieuwe subsidies of de doorlichting van bestaande subsidies, de mogelijkheden van financiering op basis van een taakstellend budget of vaste normvergoedingen na te gaan in plaats van subsidiëring in de werkelijke kosten op declaratiebasis. Deze bevinding sluit ook aan bij aanbevelingen die in de literatuur worden gedaan ter verbetering van de beheersing van subsidie-uitgaven.

Financieel belang en looptijd van de subsidie

Uit de resultaten van de regressie-analyse blijkt voorts dat subsidies met een omvangrijker financieel belang beter geraamd (kunnen) worden dan subsidies met een minder omvangrijk financieel belang: met de toename van het financieel belang nemen de overschrijdingen en onderuitputtingen relatief af. Het probleem waar het Ministerie van Financiën mee geconfronteerd wordt in zijn streven naar de beheersing van de open-einderegelingen is natuurlijk wel dat een verschil tussen raming en realisatie van 24% bij een miljardensubsidie van een geheel andere orde is dan een verschil van 38% bij een subsidie van enkele tonnen.

Ten slotte blijkt uit de regressie-analyse nog enig verband tussen de omvang van de verschillen tussen raming en realisatie en de looptijd van de subsidie. Bij in 1985 of in 1986 ingestelde subsidies trad vaak een onderuitputting van de begroting op en bij subsidies die in 1983 en 1984 tot stand zijn gekomen waren de overschrijdingen in 1986 relatief omvangrijk. Dit zou kunnen wijzen op een overschatting van de uitgaven in de eerste jaren na de totstandkoming van de subsidie, door het onderschatten van aanvangsproblemen. In latere jaren treedt vervolgens een uitgavenniveau op, dat ligt boven het niveau van de uitgaven in de aanvangsjaren. Hiermee zou in de raming echter onvoldoende rekening kunnen worden gehouden.

Samenvatting en conclusies

Uit een onderzoek van de Rekenkamer naar het beheer van subsidies is naar voren gekomen dat grote verschillen bestaan tussen de begrote bedragen en de kasuitgaven. De realisatiecijfers wijken gemiddeld 29% af van de ramingen, en exclusief de subsidies met een minder omvangrijk financieel belang 24%. De verschillen tussen raming en realisatie zijn voornamelijk toe te schrijven aan een ramingsproblematiek. Een geringer of omvangrijker beroep op de subsidie dan voorzien en het eerder of later dan voorzien tot betaling komen vormen belangrijkere verklaringen voor de optredende verschillen dan beleidswijzigingen. Deze ramingsproblematiek lijkt vooral samen te hangen met de aard van het subsidie-instrument. De onvoorspelbaarheid van de uitgaven is een gevolg van het feit dat benutting van het instrument veelal facultatief is en dat het initiatief voor subsidiëring (veelal) bij de aanvrager ligt. Opmerkelijk is dat voor de onderzochte subsidies het budgettair karakter niet van invloed blijkt te zijn op de verschillen tussen raming en realisatie: subsidies die gebonden zijn aan een maximum budget blijken niet beter geraamd te worden dan de subsidies met een open-eindekarakter

en ook blijken bij deze subsidies overschrijdingen niet in mindere mate voor te komen.

Uit de analyses is een aantal mogelijkheden voor verbetering naar voren gekomen. Zo is gebleken dat subsidiëring in de werkelijke kosten op declaratiebasis zo mogelijk vermeden dient te worden. Mogelijkheden om te subsidiëren op basis van een taakstellend budget of vaste normvergoedingen lijken nog weinig benut te worden.

Ook is gebleken dat de uitgaven in de eerste jaren overschat worden en in latere jaren, wellicht op grond van de resultaten in de eerste jaren, onderschat worden. In een ex ante evaluatie, waarin onderzocht wordt wat de financiële gevolgen van subsidiëring zullen zijn en volgens welk tijdspad de uitgaven gedaan zullen moeten worden, zal meer rekening gehouden moeten worden met de aanloopproblemen. De ramingen kunnen voorts verbeterd worden door nadrukkelijker dan nu het geval is informatie te verzamelen over te verwachten ontwikkelingen. Nu lijkt te snel een beroep gedaan te worden op 'exogene factoren'.

De aanbeveling om zodanige mechanismen te ontwikkelen dat subsidies die gebonden zijn aan een maximum budget daadwerkelijk niet overschreden worden lijkt triviaal, maar is het in het licht van de bevindingen zeker niet. Het 'dichtschroeven van open-einderegelingen' heeft pas zin als aan deze voorwaarde voldaan is, dat wil zeggen als de (politieke) wil getoond wordt om een kasplafond inderdaad als een kasplafond te hanteren. Voorts is het van belang om, ter bevordering van de kwaliteit van de (kas)ramingen, mechanismen te ontwikkelen ter voorkoming van kasverschuivingen. Hierbij kan gedacht worden aan de verplichting voor de gesubsidieerde een (jaarlijkse) kasbegroting in te dienen. Daarnaast kunnen termijnen gesteld worden voor het indienen van declaraties door de gesubsidieerde. Bij overschrijding van de gestelde termijnen kan als sanctiemogelijkheid een korting op de subsidie overwogen worden. Het verdient eveneens aanbeveling mechanismen te ontwikkelen om tijdig kasverschuivingen te signaleren, zodat deze doorberekend kunnen worden in de begroting van het volgende jaar.

De aanbevelingen van de Rekenkamer zijn in de vorm van een zogenaamde 'handreiking' opgenomen in het verslag. Verschillende ministeries en directies van ministeries hebben reeds laten weten bestaande subsidies aan de hand hiervan te gaan doorlichten, dan wel de handreiking te gebruiken bij de implementatie van nieuwe subsidies. De handreiking is voorts door de Europese Rekenkamer vertaald voor de doorlichting van de Europese subsidies.

Antonie de Kemp